

Історичний факультет
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Кафедра етнології та краєзнавства

Національна спілка краєзнавців України
Київська міська організація

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

*Збірник матеріалів
Міжнародної наукової конференції*

Київ 2019

Використання козацької спадщини у формуванні територіального туристичного продукту Херсонщини

Одним із перспективних напрямів соціально-економічного розвитку українських регіонів є туристична діяльність. Туризм виступає ефективним інструментом розкриття потенціалу території, важливим фактором забезпечення сталості функціонування господарського комплексу, реалізації суспільних потреб, захисту навколишнього середовища тощо.

«План перспективного розвитку Херсонської області на 2019–2021 роки» зараховує туризм і рекреацію до пріоритетних галузей економіки регіону [1, с. 1]. На користь цього свідчать статистичні показники функціонування регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Херсонщина належить до регіонів України із динамічно зростаючими обсягами в'їзного туристопотоку. Впродовж 2014–2018 років кількість туристів, які відвідали регіон, зросла з 2,2 до 3,5 млн. осіб. За останні три роки обсяги надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів збільшилися майже втричі – від близько 11 млн. грн. до понад 30 млн. грн. [2, с. 3].

Ухвалена в грудні 2018 р. «Програма розвитку туризму та курортів у Херсонській області на 2019–2021 роки», проголошуючи туристичну галузь стратегічним вектором розвитку області, підкреслює наявність необхідних передумов для інтенсивного розвитку внутрішнього і в'їзного туризму – зручне географічне положення, різноманітні туристичні атракції, розвинена мережа транспортного сполучення, достатні людські ресурси тощо [2, с. 2].

Програма передбачає активізацію зусиль організаторів туристичної діяльності у напрямі створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного повноцінно репрезентувати туристично-рекреаційний потенціал регіону.

У сучасному територіальному маркетингу туристична територія (дестинація) розглядається як інтегрований комплексний продукт, що реалізується на ринку туристичних послуг. До його складу входять такі компоненти: 1. Атракції (природні й культурні об'єкти, спеціальні події), 2. Інфраструктура (засоби розміщення та харчування, заклади побутового обслуговування тощо), 3. Види діяльності, якими може зайнятися турист у дестинації, 4. Допоміжні послуги (банки, телекомунікації, охорона здоров'я тощо), 5. Система забезпечення доступу (транспортна, візова, економічна, інформаційна тощо), 6. Доступні туристичні пакети (оформлений і доведений до потенційних споживачів комплекс пропозицій дестинації) [3, с. 37]. Від наявності якісного продукту території і його позитивного сприйняття туристами залежить ступінь туристського інтересу до регіону.

Отже, перспективи зростання туристичної привабливості Херсонської області безпосередньо пов'язані з формуванням високоякісного територіального туристичного продукту, його позиціонування та просування з використанням сучасних маркетингових інструментів та технологій.

Важливим елементом конкурентоспроможності туристичного регіону як продукту можна вважати ефективність використання наявних ресурсів. Херсонщина – український регіон із численними та різноманітними рекреаційними ресурсами. Але пріоритетного значення набуло туристичне освоєння передусім природно-рекреаційних ресурсів – ландшафтних, кліматичних, водних, бальнеологічних та ін.

Як засвідчують дослідження, найбільш інтенсивний розвиток туристичної діяльності відбувається в районах

Херсонської області, розташованих уздовж берегів Чорного та Азовського морів, значно менший – у прирічкових районах (уздовж русла Дніпра), і практично відсутній він у внутрішньоматерикових районах [4, с. 84-85]. Не важко помітити, що подібний розподіл багато в чому визначається потенціалом рекреаційних ресурсів природного походження. У сформованій структурі територіально-рекреаційного комплексу області традиційно домінують лікувально-оздоровчий (курортний) та пляжно-купальний відпочинок.

На формування споживчих настроїв туристів помітний вплив справляє традиційне позиціонування Херсонської області як привабливого курортного регіону. Значення культурно-історичних рекреаційних ресурсів у значній мірі не враховується, їх використання в туризмі знаходиться на вкрай низькому рівні. Наслідком стають суттєві територіальні диспропорції у розподілі туристичних потоків, надмірне туристичне навантаження на приморські курортні території, гальмування розвитку інших видів туризму та рекреації.

Результати останнього соціологічного дослідження, проведеного влітку 2018 р. в курортних населених пунктах Херсонщини, переконливо довели, що у середовищі туристів існує значний нереалізований запит на культурно-пізнавальний туризм. Чимало туристів виявляють бажання дізнатися значно більше про історію, культуру, традиції регіону, ніж їм пропонує традиційний відпочинок у курортній місцевості [5].

Активне залучення об'єктів матеріальної і нематеріальної культурної спадщини – пам'яток археології, історії, архітектури, монументального мистецтва, меморіальних місць, залишків традиційної культури та ін. – до ресурсної бази туризму і рекреації є невідкладною потребою для забезпечення збалансованого розвитку туристично-рекреаційного комплексу Херсонщини.

У Херсонській області на державному обліку перебувають понад п'ять тисяч історико-культурних пам'яток, які відображають результати людської діяльності на цій території від найдавніших часів до початку ХХІ ст. За рейтинговою оцінкою насиченості об'єктами культурної спадщини Херсонщина належить до великої групи із 16 регіонів України із показником «нижче за середній» [6, с. 124-126]. Утім, за рівнем ефективності реалізації наявного історико-культурного потенціалу знаходиться поряд із Житомирською, Кіровоградською, Київською, Миколаївською, Луганською областями у числі явних аутсайдерів [6, с. 133].

Зрозуміло, що далеко не всі об'єкти культурної спадщини можуть однаково інтенсивно використовуватися в туристичній діяльності. Їх значення для туризму визначатиметься їх ціннісним рангом, атрактивністю, доступністю та іншими факторами. Велику роль матиме ступінь їх присутності в медійному просторі, «впізнаваність» туристами.

Серед об'єктів культурної спадщини на Херсонщині, які спроможні стати основою для розробки високоякісного туристичного продукту, є пам'ятки українського козацтва. Козацька спадщина має всі підстави розглядатися як брендова для регіону. Її значущість для туристичного розвитку Херсонщини, на нашу думку, не менша, ніж скіфської тематики, використаної при розробці офіційного туристичного бренду області – «Скіфського сонця» [7].

Історія Херсонщини нерозривно пов'язана з історією українського козацтва від початку його формування. Територія краю в ХVІ–ХVІІІ ст. була об'єктом інтенсивної господарської діяльності запорожців, місцем їх військово-політичної активності. Саме тут після руйнування Чортомлицької Січі запорожці створили дві нові Січі – Кам'янську (1709–1711, 1730–1734) та Олешківську (1711–1728). У добу Нової Січі (1734–1775) частина сучасної

Херсонщини була включена до складу земель Війська Запорозького в межах Інгульської (Перевізької) та Прогноївської паланок. На берегах Дніпра, його рукавів і проток, заплавлених островах дельти виникли численні козацькі хутори-зимівники. Деякі з них згодом дали початок сучасним населеним пунктам Херсонщини. Чималий внесок козаки зробили у реалізацію військово-політичних планів російської влади на Півдні України, взявши активну участь у російсько-турецьких війнах. Згадки про козацькі часи міцно закарбувалися в місцевій усній традиції.

Нині козацька спадщина на Херсонщині представлена численними об'єктами матеріальної і нематеріальної культури, які зберігають історичну пам'ять про козацтво. Вони є потенційними або вже актуалізованими туристичними об'єктами, які мають бути включеними до складу територіального туристичного продукту.

Серед об'єктів, що перебувають на державному обліку, три мають статус пам'яток культурної спадщини національного значення – «Кам'янська Січ, кладовище запорізьких козаків і могила кошового отамана Костя Гордієнка» (с. Республіканець), «Місце фортеці Тягин» (с. Тягинка) в Бериславському районі, «Олешківська Січ» (м. Олешки) у Олешківському районі. Інші пам'ятки мають місцеве значення. Це пам'ятники та пам'ятні знаки, встановлені на честь козацьких ватажків або визначних подій в історії козацтва. Серед них – три пам'ятники Богдану Хмельницькому (Херсон, Тягинка) і пам'ятна дошка на честь його перебування в м. Бериславі, пам'ятний знак на честь 500-річчя першої згадки про козацтво (1992) в с. Тягинці, пам'ятний знак на місці Прогноївської паланки (1993) в с. Геройському, пам'ятний знак на місці формування козацьких загонів у 1783–1787 рр. (1996) у м. Бериславі, пам'ятний камінь на честь взяття козаками фортеці Іслам-Кермен (пам'ятник гетьману Богдану Ружинському) (1992)

у м. Каховка [8, с. 27-28]. У Бериславі зберігся дерев'яний козацький храм, пам'ятка архітектури першої половини XVIII ст. – Свято-Введенська (колишня Воскресенська) церква, перевезена в 1784 р. козаками по Дніпру на плотах з фортеці Переволочної.

Окрім цих пам'яток велике значення для історико-культурного туризму мають різні «місця пам'яті» про козацтво, зафіксовані в писемній та усній традиції. Це місця козацьких битв, кладовищ із козацькими похованнями, переправ у пониззі Дніпра, численні географічні об'єкти, що фіксують у назвах пам'ять про козацтво (населені пункти, річки, протоки, джерела, балки, урочища, острови тощо).

Численні предмети матеріальної культури козаків, акумульовані у фондах музейних установ, відкривають перспективи для більш активного залучення музеїв до сфери культурно-пізнавального туризму. Потребою часу є побудова сучасних музейних експозицій, які б відображали усе багатство козацької спадщини краю.

Нині козацька спадщина регіону ще не стала об'єктом вираженого туристського інтересу. Пам'ятки історії козацтва включені до складу екскурсійних маршрутів, які пропонуються окремими туристичними фірмами і громадськими об'єднаннями. Спорадично на вказаних об'єктах проводяться екскурсії (переважно на замовлення), відбуваються культурні заходи, що привертають увагу нечисленних туристів (різні свята, урочистості, фестивалі). Утім масовий споживач до них ще не залучений.

Головною причиною гальмування розвитку історико-культурного туризму є дефіцит пропозиції якісного турпродукту, який би повноцінно репрезентував потенціал культурної спадщини. Більшість пам'яток історії українського козацтва під дією природних й антропогенних факторів втратили свої атрактивні властивості. Наявна ресурсна база історико-культурного туризму, в тому числі козаць-

кими місцями, для перетворення на конкурентоспроможний продукт потребує поєднання з відповідними розважальними програмами, різними дозвілєвими практиками, розвинутою туристичною інфраструктурою і сервісним забезпеченням. Цей продукт має бути підкріплений використанням ефективних інструментів просування на ринку туристичних послуг (PR-технології, реклама, територіальний брендинг тощо). Для цього необхідно скоординувати зусилля різних учасників туристичного процесу.

На сьогодні вже напрацьована низка перспективних проектів туристичного освоєння козацької спадщини Херсонщини. Серед них, зокрема, є створення культурно-розважального комплексу «Остання Січ України» з центром історико-патріотичної реконструкції «Козацькі плавні» на острові Козацькому (поблизу м. Нова Каховка), побудова культурно-розважального комплексу «Олешківська Січ» з музеєм «живої історії» на березі річки Конка (м. Олешки), створення археологічного парку (скансену) на території філії Національного заповідника «Хортиця» – «Кам'янська Січ». Їх втілення в життя сприятиме підвищенню атрактивності туристичних об'єктів, пов'язаних із козацькою спадщиною регіону.

Таким чином, активізація історико-культурного туризму дозволить більш ефективно реалізувати туристично-рекреаційний потенціал регіону, сприятиме диверсифікації туристично-рекреаційної діяльності, залученню до туристичної сфери досі маловідвідуваних туристами територій. Існуючий запит на культурно-дозвілєві практики має бути конвертований у конкурентоспроможний туристичний продукт, здатний задовольнити потреби відвідувачів. За певних умов він може стати своєрідною візитною карткою регіону, перетворитися на фірмовий продукт. Але це потребує розробки та впровадження ефективної управлінської стратегії, спрямованої на залучення культурної спадщини регіону до

сфери туризму, відповідної координації зусиль органів влади, бізнесу, громадськості.

Джерела та література

1. План перспективного розвитку Херсонської області на 2019–2021 роки. URL: <http://khoda.gov.ua/image/catalog/files/12.02.2019%20%E2%84%9696%281%29.pdf> (дата звернення: 06.03.2019)

2. Обласна програма «Розвиток туризму та курортів у Херсонській області» на 2019–2021 роки URL: <http://khor.gov.ua/regionalni-tsilovi-programy/> (дата звернення: 06.03.2019)

3. Кирьянова Л. Г. Маркетинг дестинации как современный подход к управлению туристским регионом // Известия Томского политехнического университета. Серия «Экономика». – Томск, 2010. – Т. 316. – № 6. – С. 35–40.

4. Василевська Я. В. Туризм як один із факторів розвитку Херсонської області // Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія «Геологія. Географія». – Дніпропетровськ, 2008. – Т. 16. – № 3/2. – С. 80–86.

5. Поточний стан туризму у Скадовську та Лазурному. Презентація результатів дослідження. URL: <https://ukrinform.fr/gubric-presshall/2650963-potocnij-stan-turizmu-u-skadovsku-ta-lazurnomu-prezentacia-rezultativ-doslidzenna.html> (дата звернення: 06.03.2019)

6. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

7. Система візуальної ідентифікації Херсона та Херсонської області «Скіфське Сонце». URL: <https://brand.ks.ua/sun/> (дата звернення: 06.03.2019)

8. Пам'ятки козацтва на Херсонщині / Херсонська обласна інспекція по охороні пам'яток історії та культури. – Херсон, 2016. – 30 с.

